

ku bulan savaşta Ebü'l-Feth mağlûp oldu ve esir düştü. Bu gelişmeler üzerine Ebü's-Şevk kardeşine karşı harekete geçti. Mühelhil, Hemedan hâkimi Alâüddevle b. Kâkeveyh'ten yardım istedi. Alâüddevle de Dînever, Karmîsîn ve diğer bazı yerleri kuşattı. Ebü's-Şevk kardeşi Sürhâb'ın da Dakûkâ'yı muhasara ettiğini öğrenince Büveyhî Celâlüddevle'den yardım istedi. Ancak bu yardım gerçekleşmedi. Ebü's-Şevk ile Mühelhil arasındaki mücadele Celâlüddevle'nin müdahalesiyle bir müddet durakladı. Fakat Mühelhil Ebü'l-Feth'i serbest bırakmayı reddedince düşmanlık yeniden alevlendi ve Ebü's-Şevk 1040 ve 1042'de tekrar kardeşinin üzerine yürüdüyse de hiçbir sonuç elde edemedi.

Büveyhî Celâlüddevle 1043'te ölünce Annâzîler Selçuklular'ın tehdidiyle karşılaştılar. Tuğrul Bey, İbrâhim Yinal kumandasındaki Selçuklu ordusunu Annâzîler üzerine sevketti. Hemedan valisi şehri terketmek zorunda kaldığı gibi Ebü's-Şevk de Dînever'den Karmîsîn'e kaçtı ve daha sonra Sîrvân Kalesi'ne sığındı. Mühelhil Selçuklular'a karşı kardeşiyile anlaşmasına rağmen İbrâhim Yinal'ın ilerlemesini durduramadı. İbrâhim Yinal Hulvân ve Mâhîdeşt'i ele geçirip Hulencân'a saldırdı. Ebü's-Şevk bundan kısa bir süre sonra Sîrvân'da öldü (Ramazan 437/ Nisan 1046).

Annâzîler bu defa Mühelhil'in etrafında toplandılar. Fakat Sa'dî b. Ebü's-Şevk amcasına darıldığı için İbrâhim Yinal'a katılmaya karar verdi ve ona mektup yazıp bu isteğini bildirdi. O da bunu kabul etti ve babasına ait şehirlere hâkim olmasını sağlayacağına söz verdi. Sa'dî Şâzencân aşiretine mensup bir toplulukla İbrâhim Yinal'a katıldı ve Hulvân'da onun adına hutbe okuttu (Ağustos 1046). Sa'dî burada birkaç gün kaldıktan sonra Mâhîdeşt'e döndü. Bunun üzerine Mühelhil Hulvân'ı işgal ederek İbrâhim Yinal adına okunmakta olan hutbeye son verdi. Sa'dî daha sonra Oğuzlar'ın yardımıyla Hulvân'a hâkim oldu ve amcasının üzerine yürüdü, fakat esir düştü. Ancak Sürhâb'ın âsi oğlu Sa'dî'yi bir müddet sonra serbest bıraktı. İbrâhim Yinal gönderdiği kuvvetlerle Aralık 1047'de Sürhâb'ın topraklarını da ele geçirdi. Oğuzlar daha sonra Bâcîsrâ'dan iki fersah uzakta karargâh kurmuş olan Sa'dî'ye baskın düzenlediler. Sa'dî ve adamları perişan bir halde dağıldılar. Oğuzlar Deskere, Bâcîsrâ, Hâruniye, Kasr-ı Sâbûr ve o yöredeki diğer kasaba ve köyleri yağ-

maladılar. Sa'dî önce Deyâlî'ye, daha sonra Dübeys b. Mezyed'in yanına gitti ve orada kaldı. İbrâhim Yinal Annâzîler'in önemli kalesi Sîrvân'ı bir süre kuşattıktan sonra zaptetti. Mühelhil Sultan Tuğrul Bey'e itaat arz edince (1050) Tuğrul Bey Annâzîler'i yeniden yerleştirdi. Buna göre Mühelhil Sîrvân, Dakûkâ, Şehrizor ve Samgan'da, Sürhâb Diz-i Mâhki'de, Sa'dî ise Râvendân'da hüküm sürecekti.

Sa'dî 440 (1048-49) yılında İbrâhim Yinal'dan eman* alınca Dübeys b. Mezyed'den ayrılıp onun yanına hareket etti. Bu arada Deskere'yi ele geçirdi, Bağdat'tan gönderilen kuvvetleri mağlûp ettikten sonra Ba'kûbâ yakınlarındaki kasaba ve köylere kadar ilerledi ve hutbeyi İbrâhim Yinal adına okuttu. 1053'te amcası Mühelhil'i mağlûp etti ve oğluyla beraber esir aldı. Bunun üzerine Büveyhî hükümdarı el-Melikü'r-Rahîm, Sa'dî'ye karşı asker sevkettiyse de hiçbir sonuç elde edemedi.

Mühelhil'in esir düşmesi üzerine Bedr Sultan Tuğrul Bey'in yanına giderek babasının serbest bırakılması için yardım istedi. Tuğrul Bey de Sa'dî'den yanında rehin tuttuğu oğluna karşılık Mühelhil'i salıvermesini teklif etti. Ancak Sa'dî bu teklifi reddederek el-Melikü'r-Rahîm'e tâbi oldu. Bunun üzerine Tuğrul Bey, İbrâhim b. İshak ve Saht-Kemân kumandasında gönderdiği orduyla Sa'dî'ye ağır bir darbe indirdi. Sa'dî perişan bir halde Rûşen-Kubâd Kalesi'ne çekildi (445/1053-54). Mühelhil muhtemelen bu sırada ölmüştür. Oğuzlar 1054'te kaleyi kuşattırlarsa da bir sonuç alamadılar.

Tuğrul Bey'in 18 Aralık 1055'te Bağdat'a girmesi ve Büveyhî hâkimiyetine son vermesinden sonra kaynaklar Annâzîler hakkında bilgi vermezler. Ancak İbnü'l-Esîr 495 (1101-1102) senesi olaylarından bahsederken Mühelhil'in torunu Sürhâb b. Bedr'in bu yıl Huftüzgân Kalesi'ni ele geçirdiğini ve Salgurlu Türkmenleri'nden Karabulî ile yaptığı savaşta mağlûp olup yirmi adamıyla bir dağa kaçtığını ve Türkmenler'in, Dakûkâ ile Şehrizor hariç, bütün ülkesini ele geçirdiklerini kaydeder. Sürhâb b. Bedr daha sonra tekrar Huftüzgân'a hâkim oldu. Onun Şevval 500'de (Haziran 1107) ölümü üzerine yerine oğlu Ebü Mansûr geçti.

İbnü'l-Esîr Annâzîler'in 130 yıl hüküm sürdüklerini kaydeder ki buna göre Ebü Mansûr, 511 (1117) yılında yıkılan bu hânedanın belki de son emiridir. Ancak VI.

(XII.) yüzyılın ikinci yarısında Afşarlar'a tâbi olarak Hûzistan'da hüküm süren Şümle ile Lûristan'da hüküm süren Sürhâb b. Annâz'ın bu hânedana mensup oldukları kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, IX, 159, 173, 174, 182, 196, 197, 198, 206-207, 291, 306-307, 355, 359, 375-377, 394, 398, 401-406, 408-410, 415, 418, 446, 450; X, 283, 351; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, II, 503; C. E. Bosworth, *The Medieval History of Iran Afghanistan and Central Asia*, London 1977, V, 80, 82; a.m.f., "The Political and Dynastic History of the Iranian World, A.D. 1000-1217", *CHIr.*, V, 24, 42, 112; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara 1975, s. 32; "Fâris", *İA*, IV, 469; V. Minorsky, "Annâzids", *EP²* (İng.), I, 512-513; K. M. Ahmad, "Annâzids", *Elr.*, II, 97-98.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ANNE

(bk. ANA BABA).

ANS (Benî Ans)

(بنو انس)

Yemen'in Necid bölgesinde yaşayan bir Arap kabilesi.

Mezhic'in bir kolu olan ve Kahtânîler'e mensup bulunan Ans kabilesinin kurucusu Ans b. Mâlik'in (Mezhic) nebebi Kehlân b. Sebe'e dayanır. Yemen Necd'inde Beynûn ve çevresinde yaşayan bu kabilenin müslüman oluşuna dair kaynaklarda bilgi yoktur. Yalnız Ans kabilesinden Rebia b. Revân'ın Medine'ye gelip Hz. Peygamber ile görüştüğünden sonra müslüman olduğu ve yurdundan dönmek üzere Medine'den ayrıldıktan birkaç gün sonra yolda vefat ettiği bilinmektedir. Bu kabilenin mensup olduğu Mezhiçoğulları'nın da İslâmiyet'i kabul edişine dair bilgi verilmemektedir. Mezhic'in kollarından olan Murâd ve Zübeyd kabilelerinin İslâm'a girişleri anlatılırken Ferve b. Müseyk el-Murâdî'nin Mezhic'in kollarına vali, Hâlid b. Saîd b. Âs'ın da zekât âmili olarak tayinlerinden söz edilmesi, Ans kabilesinin onlarla birlikte İslâmiyet'i kabul ettiklerini hatıra getirmektedir.

Ans kabilesi ilk devir İslâm tarihinde bazı mensupları dolayısıyla meşhur oldu. Mekke devrinde müslüman olan Yâsir ile oğlu Ammâr bu kabilenin Yâm koluna, San'a'da peygamberlik iddiasını

da bulunan Esved el-Ansî ise Mâlik koluna mensup idiler. Yine bu kabileden olan Yezîd b. Hür el-Ansî, Dimaşk'ta Muâviye ve oğlu Yezîd'in sâhibü's-şurtası idi. Ans'in oğlu Azîz'in soyundan gelenler Şam'a yerleştiler ve zaman zaman siyasette aktif rol oynadılar. Mervân b. Hakem'i iktidara geçmeye davet edenler Ansîler'dir. Kabileden bazı grupların Endülü's'e giderek Yahsub Kalesi çevresine yerleştikleri de bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 342-343; İbn Habîb, *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Âfâkî'l-cedide), s. 373; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, s. 415; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 405-406; Bekrî, *Mu'cem*, I, 298; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX (nşr. Muhammed Avvâme — Riyâzî Murâd), Dimaşk 1979 — Beyrut 1401/1981, s. 79-81; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 508; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ' ill'l-'Arab*, Beyrut 1968, II, 847-848; M. Âsim Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1981, X, 169-171; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 58-59, 108-110, 116-118.

MUSTAFA FAYDA

ANSİKLOPEDI

Çeşitli alanlarda bilgi edinme ihtiyacına özlü şekilde cevap veren bir müracaat eseri türü.

Ansiklopediler hazırlandıkları devirlerdeki ilim, kültür, sanat ve teknik gibi çeşitli dalların tamamı veya belli bir bölümüyle ilgili şahıs, eser, coğrafi bölge ve müesseselerin tanıtımı veya kelime, kavram, olay ve konuların izahı gibi her türden bilgiye belli bir sistem içinde yer verirler. Alfabetik veya sistematik düzenlemeleriyle farklı konulara ait bilgileri kısa zamanda bulmaya yarayan ve konular arasındaki bağlantıları da belirten ansiklopediler özellikle günümüzde, çok defa birden fazla ilim adamının sistemli ve uzun süren çalışmaları sonucunda ortaya çıkan hacimli ve kuşatıcı mahiyetteki büyük eserlerdir.

Latince *encyclopaedia* kelimesi Yunanca *enkyklios paideia*dan gelmekte olup "bilgi dairesi, bilgi çemberi, genel eğitim ve öğretim" gibi bir anlam taşımaktadır (en- "-de" *kyklios* "daire", *paideia* "bilgi"). Bu kelime, eski Yunan ve Roma'da herkesin hayata atılmadan önce öğrenmesi gereken genel bilgileri ifade ediyor ve bu bilgi dairesinin içine de *septem artes liberales* (yedi serbest sanat) denilen gramer, retorik, diyalektik, aritmetik, geometri, astronomi ve müzik giriyordu.

1531'de Thomas Eliot tarafından İngilizce'de, Fransız yazar François Rabelais vasıtasıyla da *encyclopédie* şeklinde Fransızca'da kullanılan (1532) ve daha sonra da diğer Avrupa dillerine geçen kelime, ilk defa yine XVI. yüzyılda Paul Scalich'in bir eserine isim olarak verilmiştir. Bununla birlikte kelimenin bir yayın türünün ortak adı olarak kullanılması ve eserlere isim olarak verilmesi, XVIII. yüzyılda Diderot ve arkadaşlarının *Encyclopédie*'yi yayımlamalarından sonraki tarihlere rastlar. Ansiklopedi kelimesinin günümüzdeki mânasına kavuşması XVIII. yüzyılı bulmakla birlikte ansiklopedik mahiyetteki eserlerin ortaya çıkışı çok daha eski devirlere uzanmaktadır.

1. İlkçağ ve İlk Ansiklopedik Eserler. İnsanın ve içinde yaşadığı kâinatın niçin ve nasıl yaratıldığı, insanın mahiyet ve mânasının ne olduğu, gayesinin ne olması gerektiği gibi konular İlkçağ'lar da felsefenin temel hareket noktalarını oluşturuyordu. Bu sorulardan yola çıkan filozoflar, aynı zamanda kendi dönemlerindeki bütün ilimleri bir araya getirmek ve bu sayede tefekkür ile ilim arasında bir bağlantı kurmak amacındaydılar. Filozofların bu amacı ile insanın neyi bildiğini veya bilebileceğini görmek arzusu birleştiğinde, o devrin bütün ilimlerini içine alan ansiklopedi sayılabilecek kıymetli eserler meydana gelmekteydi. Bu türden eserlerin ilk örneklerinin Yunan öncesi devirlerde Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin medeniyetlerinde mevcut olduğu ileri sürülebilirse de bilinen ilk örnek, milâttan önce yaklaşık 370 yılında Eflâtun'un yeğeni Speusipos tarafından kaleme alınmış olan *Similitudes*'tir. Tabiat tarihi, matematik, felsefe gibi konuları ihtiva eden bu eserden sonra kayda değer bir başka çalışma, milâttan önce 149'da ölen Romalı devlet adamı ve hatip Cato'nun oğluna yazdığı mektuplardan oluşan *Praecepta ad filium*'dur; bugün kayıp olan bu eser Romalılar'ın ansiklopedik eser sahasındaki ilk ürünüdür. Yine Romalılar'ın önemli teşebbüslerinden biri olan ve ilk resimli ansiklopedi kabul edilen *Disciplinarum libri IX* ise milâttan önce 50'li yıllarda Marcus Terentius Varro tarafından, muhtevası gramer, lojik, retorik, geometri, tıp, mimari, aritmetik, astronomi ve müzik olmak üzere dokuz konu üzerine yazılmıştır. İlkçağ'ların en önemli ansiklopedik eseri ise yine Romalı bir bilgin ve devlet adamı olan Plinius (ö.

79) tarafından otuz yedi kitap ve 2500 bölüm halinde yazılan *Historia naturalis*'tir. Eskiçağ'ın Doğu'da yazılan ilk ansiklopedik eseri, 220 yıllarında Çin imparatorunun emriyle kaleme alınan *Huang Ian*'dır; ancak bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır.

2. Batı'da Ansiklopedik Eserler. 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra eski Yunan-Roma ilim ve felsefesinin ansiklopediler alanındaki etkileri, Romalı devlet adamı Cassiodorus'un *Institutiones divinarum et secularium litterum*'u ve Aziz Isidoro'nun (ö. 636) *Etymologiae*'sı gibi eserlerle bir süre daha devam etti. Bu süre zarfında Batı, diğer sahalarda olduğu gibi ansiklopediler alanında da karanlık bir çağa girdi ve XIII. yüzyıla kadar bu alanda kayda değer bir gelişme gösteremedi. Bununla birlikte X. yüzyılda Bizans İmparatoru VII. Constantine'in (ö. 959) tâlimatıyla meydana getirilen ve *Excerpta Peiresciana*, *Excerpta Historica...* ve *Le Livre des cérémonies* gibi bazı parçaları 1900'lü yıllarda yayımlanan ansiklopedi bir imparatorun emriyle yazılması, XI. yüzyılda Mikhail Psellos'un (ö. 1096) yazdığı *De Omnifaria doctrina* soru cevap şeklinde hazırlanması, yine aynı asırda kaleme alınan *Suidas* adlı ansiklopedik sözlük Batı'da ilk defa alfabetik sisteme göre düzenlenmiş eser olması ve başrahibe Herrad'ın (ö. 1195) derlediği *Hortus deliciarum* ise bir kadın yazarın eseri olması açılarından ansiklopedi tarihi içinde önemli bir yere sahiptirler. Yine XII. yüzyılda St. Omerli Lambert'in 1120'de derlediği *Liber floridus*, ilmi konulardan çok metafizik ve büyüçülük konularını ihtiva etmekteydi. Bu asrın en başarılı eseri ise Honorius Incultus'un yazdığı *Imago mundi* oldu. Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde coğrafya, astroloji ve astronomi, ikinci bölümünde kronolojik metot, üçüncü bölümünde ise tarih konuları yer almaktaydı.

İslâm âleminin, eski Yunan ilim ve felsefesini daha da geliştiren yorumlarla ortaya koyduğu o zamanın astronomi, coğrafya, botanik, zooloji ve tıp gibi müsbet ilimleriyle felsefe alanındaki bilgileri XIII. yüzyılda tekrar Batı'ya dönmeye başladı. Skolastik felsefe ile aklın ve ilmi düşüncenin çatışması şeklinde geçen bu asırda meydana getirilen ansiklopedik eserler arasında en başarılı olanı Beauvaisli Vincent'in *Speculum manus* adlı kitabıdır (1244). Seksen ana bö-